

החזרה

קדירה שהיתה על האש בשבת והורדה ממנה מותרת בהחזרה לאש רק בתנאים מסוימים. באופן עקרוני תנאים אלו מתחלקים לשלושה:

1. הנחת הקדירה על האש לא כרוכה באיסור מדאוריתא. כיוון שתנאי זה פשוט וברור מאליו הוא לא הוזכר בפירוש במשנה או בגמרא אך רבים מהראשונים ציינו אותו.
2. האש אליה מחזירים את הקדירה היא גרופה או קטומה. תנאי זה מוזכר במשנה בריש פרק 'כירה'.
3. מדובר בהחזרת הקדירה לשם המשך המצב הקודם ולא בפעולת הנחה חדשה של הקדירה על האש. דיונים בנוגע להגדרה המדויקת של החזרה מותרת לעומת פעולת בישול חדשה אסורה מצויים בדף לח ע"ב¹.

תנאי 1: אין איסור בישול דאוריתא בהחזרה

אין להחזיר קדירה על האש אלא אם כן אין בהנחתה על האש איסור בישול מן התורה, דהיינו שהיא מבושלת כמאכל בן דרוסאי לסוברים שאין בישול אחר מאכל בן דרוסאי או שמבושלת כל צרכה לסוברים שיש בישול עד "כל צרכו". אם מדובר בדבר לח צריך להקפיד שיהיה חם בהתאם לשיטות השונות². המאירי בתחילת הפרק השלישי מתיר החזרה בתבשיל שמבושל כמאכל בן דרוסאי, וז"ל:

ואי אתה מפרשה בשאינו מבושל אף כמאכל בן דרוסאי... שבזו היאך היו בית הלל מתירים אף החזרה? ! אלא ודאי במבושל כמאכל בן דרוסאי.

ודבריו קשים מאד, שהרי הוא עצמו סבור שיש איסור בישול מהתורה עד שהתבשיל מבושל כל צרכו³? ואכן, המאירי עצמו מתייחס לנקודה זו ומתיר אותה כך:

1 בדף לו ע"א הוזכר תנאי נוסף – על גבה ולא בתוכה. להלן נדון בגדרו ונחקור אם הוא שייך מבחינת מהותו לתנאי השני או לתנאי השלישי

2 עיין בפרטי הדנים הללו בפרקים הדנים בגבולות איסור הבישול בלח וביבש.

3 עיין פירושו למשנה, קמה ע"ב.

ומכיון שנתבשל אין לנו בצימוקו אחר שקטם, שאין בקטימה בישול למה שנתבשל אלא שמעמיד. ואף על פי שמצטמק לעינינו אף בחום המעמיד הוא כן ולאורך השעה לא מצד בישול.

דהיינו, כירה קטומה אינה מסוגלת להוסיף בישול אלא רק להעמיד ולשמור את חום התבשיל בלבד, ואף על פי שעיינו הרואות שהתבשיל מצטמק גם בכירה קטומה אין זה בשל תוספת בישול אלא בשל שימור החום. ועדיין צ"ע. לפי הבנתנו בדבריו מתברר שהקטימה מועילה למנוע בישול דאורייתא בגלל החלשת כוח האש.

לאור התנאי הנידון, יש לעיין היאך התירו החזרה בשבת הראשונים החוששים לאיסור מהתורה בבישול אחר בישול גם בתבשיל המבושל כל צרכו? אפשרות אחת היא לתרץ את דבריהם כפי שביארנו את שיטת המאירי, ולטעון שכוח האש קטן באש גרופה או קטומה ואינו מסוגל לבשל. אפשרות נוספת להסבר היא שהאיסור דאורייתא קיים רק כשמבשל על האש, אבל מותר לשרותו בחמין בשבת כיוון שאינו על האש⁵. ונרחיב את הדברים ונאמר שגם כשמניח על אש גרופה או קטומה כיוון שאין דרך לבשל באופן זה אינו נחשב בישול. דרך זו בלתי אפשרית באור זרוע מפני שכתב להדיא שלשיטה זו מה שהתירו לשרותו בחמין בשבת היינו דווקא בכלי שני ולא בכלי ראשון, ואם כן ק"ו שאסור באש קטומה. לשיטתו ניאליץ ללכת בדרכו הנ"ל של המאירי.

נראה שגם לתוס' ישנים יש גזירה בהחזרה, אלא שלדעתו אין לגזור גזירה זו אלא במקום ששייך בישול. בדבר שאין בו חשש בישול כלל אין לגזור. לכן, יש להקפיד גם לשיטה זו על כל דיני החזרה והבעיה דאורייתא נפתרת על ידי האש הקטומה – הן על פי דרכו של המאירי והן על פי הסברנו שמבושל כל צרכו אין בו איסור אלא על אש גלויה⁶.

4 עיין תוס' ישנים (תוס' יו"ט, לו ע"ב) ואור זרוע (סב) שהבאנו דבריהם בפרק הדין בעניין בישול אחר בישול בדבר יבש. מדברי האור זרוע נראה בבירור שהוא מדאורייתא, אך תוס' יו"ט לא ביאר דבריהם ויותר פשוט שאף הם רואים בזה בעיה דאורייתא. ועיין אגלי טל (אופה מח, ז"ט) שכתב הסבר בשיטת התו"י שהוא איסור דרבנן ולפיכך התירו לשרותו בכלי ראשון, שכיוון שאינו על האש אין זו הדרך הקלאסית לבישול ולא גזור בזה. בהמשך דבריו (ס"ק נג) הבין האגלי טל שכל האיסור לדעת התו"י הוא רק במצטמק ויפה לו, אבל במצטמק ורע לו מותר לגמרי להחזירו אפילו באינו גרוף. בכל מקרה, כאמור, נראה יותר מלשון התו"י שהוא איסור תורה, והאור זרוע בודאי חשב בזה לאיסור תורה.

5 הסברה במהלך זה היא שכיוון שמבחינת התבשיל כבר נתבשל כל צרכו, איסור הבישול כרגע אינו בשינוי טעם התבשיל אלא בעצם קיומו של תהליך בישול על האש. לכן, אפשר שאם לא עושה כן על האש הרגילה אלא על אש קטומה או בכלי ראשון אין זה בישול. עיין סברה דומה שכתבנו בעניין שיטת הרמב"ם והכלבו בהגסה, וצ"ע.

6 עיין בספר נועם שבת (י) שפירש כל העניין בדרך אחרת. והנלע"ד כתבתי.

עם זאת, יש לזכור שהדרך הרווחת היא לאסור החזרה אלא במקום שאין בישול דאורייתא, דהיינו דווקא בתבשיל שמבושל כל צרכו והוא יבש או לח בחום שהיד סולדת בו לשיטת השו"ע וקצת חם לשיטת הרמ"א.

תנאי 2: האש תהיה גרופה או קטומה

בניגוד לשהייה, בה חולק חנניה על חכמים וסובר שיש להתירה אף באש שאינה גרופה וקטומה, החזרה מותרת רק לאש גרופה או קטומה אף לשיטת חנניה. בהסבר החילוק בין גזירת שהייה לגזירת החזרה נחלקו הראשונים.

כתב רש"י (לו ע"ב) שהצורך בגריפה או קטימה בהחזרה הוא מפני שנראה כמבשל⁷, וכן הוא בריטב"א על אתר וברשב"א, וז"ל:

ואף על פי שאסרו להחזיר על גבי כירה שאינה גרופה וליתן לכתחלה אפילו בגרופה וקטומה ואפילו דבר חם ומבושל לגמרי, התם היינו טעמא משום דמיחזי כמבשל לפי שדרך בישול בכך. (מ ע"ב)

לעומת זאת, בספר הישר לר"ת כתב שהצורך בגריפה וקטימה על מנת להתיר החזרה הוא מחשש חיתוי, והסביר את הסיבה שהקלו בגזירת שהייה כך:

החזרה אסורה כיוון שעכשיו הוא צריך לה אתי לחיתויי בגחלים, וכיוון שמחזירה הדבר ידוע שנצטננה... שהשהייה משמע שמשהה את הקדרה במקום בישולה ולא הזיזה משם, ולזו ודאי לא אתי לחיתויי כי ודאי ורתחת היא שלא נסתלקה מעל הכירה. (רלו)

כיוצא בזה כתב בחידושים המיוחסים לר"ן, וז"ל:

והתם הוא דבעינן גרופה וקטומה דכיון שהוא נוטלה מעל האש ונצטננה בנטילתו איכא למיחש שמא יחתה כשהוא מחזירה. (לו ע"ב, ד"ה איבעיא)

יתכן שישנה נפ"מ בין שיטת הריטב"א והרשב"א ובין שיטת ר"ת והמיוחסים לר"ן לאור דברי הישועות יעקב (הובא במשנה ברורה רנ"ג, ס"ק סח), שכתב שלעניין החזרה אין צורך להוציא את כל הגחלים החוצה אלא רק לגרוף אותם לצד אחד. הצעה זו מועילה אם הצורך בגריפה נובע מחשש 'מחזי כמבשל', דהיינו שחז"ל אסרו להניח קדירה על האש בשבת כדרך שעושים בחול, ולכן כיוון ששינה את דרך הבישול הרגילה החזרה מותרת על אף שלא גרף את כל הגחלים החוצה. אולם,

7 אפשר שכתב כן רק בדעת בית שמאי, ע"ש.

אם הצורך בגריפה נובע מחשש חיתוי, כשם שבשהייה הכרענו שאין להסתפק בגריפת הגחלים לצד אחד כך אין להסתפק בכך ביחס להחזרה.⁸

הרמב"ם דן בדיני החזרה, ועולה מדבריו שאף תבשיל המצטמק ורע לו מותר להחזיר רק לכירה גרופה או קטומה:

כל שמותר לשהותו על גבי האש כשנוטלים אותו בשבת אסור להחזירו למקומו, ואין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה או מכוסה. (ג, י.)

אולם, בחידושים המיוחסים לר"ן כתב:

ובהחזרה הוא דאיכא לאיפלוגי אם הוא כירה שאינה גרופה, דמצטמק ורע לו מותר בחזרה. (לח ע"א, ד"ה איבעיא)

ונדמה שיסוד המחלוקת נעוץ בשאלה הנ"ל: אם החשש בהחזרה ההוא מפני חיתוי במצטמק ורע לו יש להתיר, אך אם החשש הוא מפני מחזי כמבשל אין סיבה לחלק בין מצטמק ורע לו למצטמק ויפה לו.⁹

להלכה פסק השו"ע (רנ"ג, ב) לאסור כל החזרה לכירה שאינה גרופה או קטומה. והוסיף האגלי טל:

יש אומרים דתבשיל המצטמק ורע לו והוא רותח מותר להחזירו על גבי כירה אף על פי שאינה גרופה וקטומה. (אופה כד)

האגלי טל תלה התלבטות זו במחלוקת חכמים וחסנניה, וכיוון שאנו מכריעים כחסנניה יש להכריע שהחזרת תבשיל המצטמק ורע לו מותרת אף לכירה שאינה גרופה וקטומה. אמנם, רוב הפוסקים הכריעו לאסור אף במקרה כזה.

תנאי 3: המשך שהייה קודמת

אמר רבי זריקא אמר רבי אבא אמר רבי תדאי: לא שנו אלא שעודן בידו, אבל הניחן על גבי קרקע אסור. אמר רב אמי: רבי תדאי דעבד לגרמיה הוא דעבד; אלא הכי אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן: אפילו הניחה על גבי קרקע מותר.

8 טעם הדבר שבהחזרה אין חשש חיתוי ורק חשש 'מחזי כמבשל' לפי אחת האפשרויות שהעלינו, הוא שבשהייה כיוון שהתבשיל אינו מבושל עדיין חוששים לחיתוי.

9 אמנם, גם הסוברים שהצורך בגריפה או קטימה בהחזרה נובע מחשש חיתוי יכולים לאסור החזרת תבשיל המצטמק ורע לו לכירה שאינה גרופה או קטומה, כיוון שחשש החיתוי בהחזרה שונה מזה שבשהייה ואינו תלוי בשאלת הרצון לבשל את התבשיל אלא ברצון לחמם אותו שוב לאחר שנצטנן כשהורד מהאש.

פליגי בה רב דימי ורב שמואל בר יהודה, ותרוייהו משמיה דרבי אלעזר אמרי: חד אמר – עודן בידו מותר, על גבי קרקע אסור; וחד אמר – הניחן על גבי קרקע נמי מותר. אמר חזקיה משמיה דאביי: הא דאמרת 'עודן בידו מותר' לא אמרן אלא שדעתו להחזיר, אבל אין דעתו להחזיר אסור – מכלל דעל גבי קרקע, אף על פי שדעתו להחזיר אסור. איכא דאמרי, אמר חזקיה משמיה דאביי: הא דאמרת 'על גבי קרקע אסור' לא אמרן אלא שאין דעתו להחזיר, אבל דעתו להחזיר מותר – מכלל שבעודן בידו, אף על פי שאין דעתו להחזיר מותר. (לח ע"ב)

המכנה המשותף לכל הדיון הוא הדרישה לראות בפעולת ההחזרה המשך לשהייה הקודמת, ולא נחלקו אלא בשאלה האם הדרך לבטא יסוד זה היא על ידי הכוונה להחזיר, על ידי שאינו מניחה מידו או על ידי שתי הדרישות גם יחד. פרשני הש"ס נחלקו כיצד להכריע במחלוקת אלו. הגאונים פסקו לחומרא והצריכו הן כוונה להחזיר והן שלא יניח את הקערה מידו. אף הרי"ף הכריע לחומרא (יו ע"ב באילפס), והרא"ש הסביר את מגמת ההחמרה בהקשר זה כך: ור"ח פירש משום חומרא דשבת חשיבא כשל תורה ואזלינן לחומרא. (ד. ה.)

וכן ביאר הרשב"א בצורה מפורשת יותר:

פסק רבינו האיי גאון ז"ל כלישנא קמא ולחומרא וזה לשונו: '...כיון דאיכא תרי לישני בדאורייתא עבדינן לחומרא... ולאו דאורייתא ממש קאמרי דהני דרבנן נינהו, דכשהגיע למאכל בן דרוסאי היא מתניתין דאי לא אפילו דעתו להחזיר ואפילו עודן בידו אסור להחזירן דמבשל הוא... אבל דעתן של גאונים ז"ל דכיון דאסרוהו משום דמיחזי כמבשל וקרוב הדבר לבא לידי איסורא דאורייתא הויה לה כדאורייתא, ולפיכך הלכו בה להחמיר כשל תורה. (לח ע"ב, ד"ה מכלל)

לעומת זאת, יש ראשונים שהכריעו בסוגיה זו לקולא והסתפקו רק באחד התנאים לשם היתר החזרה, וז"ל התוס':

שמא סבירא לן כהך לישנא... דשרי חזקיה משמיה דאביי הניחו על גבי קרקע אם דעתו להחזיר. (מח ע"א, ד"ה דויתים)

וכן כתב הרא"ש (ד. ה.) כדי ליישב המנהג¹⁰.

10 נראה שהוא עצמו פסק כר' חננאל והרי"ף לחומרא.

עד עתה ראינו שיש שהכריעו כדעה המחמירה בסוגיה, המתירה החזרה רק כשהאדם גם התכוון מלכתחילה להחזיר וגם לא הניח את התבשיל מידי, ויש שהכריעו כשיטות המקלות בסוגיה והסתפקו רק באחד התנאים. שיטה יחודית מצאנו בדעת הרמב"ם, שאינה תואמת אף אחת מהדעות המוזכרות בגמרא:

ואין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה או מכוסה או בכירה... והוא שלא הניח הקדרה על גבי הקרקע, אבל משהניחה על גבי קרקע אין מחזירין אותה. (ג, א.)¹¹

לדעת הרמב"ם צריך להקפיד רק על התנאי "שלא יניח על גבי קרקע" והוא אינו מזכיר כלל את היסוד של "דעתו להחזיר". וכבר תמה על כך הרמ"ך המובא בכסף משנה על אתר:

למה פסק כלישנא קמא? ואף כלישנא קמא לא פסק, דאפילו לא הניחם על גבי קרקע אסור אם אין דעתו להחזיר?!

הכסף משנה מתרץ שהדרישה לא להניח על הקרקע מוסכמת על ידי רוב האמוראים ואילו הדרישה של "דעתו להחזיר" הוזכרה משמו של אביי ולכן לא חשש לה הרמב"ם. אולם, יותר נראה לפרש כשיטת הגר"א בביאורו (דגג, ב, ד"ה ו"א), שהרמב"ם סמך בזה על שיטת הירושלמי, וז"ל:

רבי סימון דתרי בשם רבי הושעיה הניחו בארץ אסור לטלטלו. (ג, א.)

בדברי הירושלמי לא הוזכר כלל התנאי של "דעתו להחזיר" ונראה שזה הבסיס לדברי הרמב"ם.

העובדה שהנחת הקדירה על הקרקע מגדירה את החזרה כשהייה חדשה נובעת מכך שבדרך כלל מניחים על הקרקע קדירות שסיימו להשתמש בהם. לאור זאת, בהמשך הסוגיה בגמרא עולים מספר מקרי ביניים שלא ברור האם הם מהווים את סיום השהייה הראשונה או לא:

בעי רבי ירמיה: תלאן במקל מהו? הניחן על גבי מטה מהו? בעי רב אשי: פינן ממחם למחם מהו? תיקו.

ונראה שעיקר הספק טמון בשאלה האם רק ניתוק מוחלט מהקדירה והנחתה על קרקע מהווה הפסק של השהייה הראשונה או שמא כל הרפיה מאחיזת הקדירה נחשבת כהפסקת השהייה¹¹.

11 בהמשך למקרי הביניים עולה התלכטות בבבלי גם ביחס למצב בו אדם פינה מים ממיחם למיחם. הראשונים התייחסו למקרה זה בהתאם לפרשנות שנקטו ביחס ליסוד החשש בהחזרה: התוס' (לח ע"ב, ד"ה פינה) נאמנים לשיטתם שהחשש הוא שעל ידי פינוי המים למיחם אחר קר יבוא האדם לחתות

בניגוד לכבלי הנשאר בספק ביחס למקרים אלו, הירושלמי מכריע בעניין:
 תלוי ביתד ונתנו על גבי ספסל נאמר: אם היה מפוחם מותר, ואם לאו
 אסור. אמר רבי יוחנן בר' מרייה: בשלא העביר את ידו ממנו, אבל אם
 העביר את ידו ממנו אסור.

דהיינו, כל זמן שהתבשיל חם עדיין (= "מפוחם") והאדם לא העביר ידו ממנו
 ההחזרה מותרת. ונראה שכוונת הירושלמי היא שבמקרי הביניים הללו יש
 להתיר החזרה רק אם האדם לא עזב את ידיו מהקדירה. לאור דברים אלו לא
 ברור מה שכתב הגר"א הנ"ל שהרמב"ם הכריע לגמרי כירושלמי, שהרי לדעת
 הרמב"ם ההנחה על הקרקע היא הדבר האוסר את החזרה והוא לא מזכיר את
 התנאי שלא יעזוב האדם את ידיו מהקדירה? ונראה להסביר שהרמב"ם פסק
 כירושלמי ביחס ליסוד העקרוני שהחזרה מותרת רק אם האדם לא הניח את
 הקדירה על הקרקע, אך במקרי הביניים הכריע לקולא בניגוד לדעת הירושלמי
 על פי הכלל 'ספיקא דרבנן לקולא'. וצ"ע.

להלכה, הרא"ש (ד, ב) הכריע במקרי הביניים לחומרא ואילו הרא"ד (שלטי הגיבורים
 יז ע"ב באילפס), המאירי (לה ע"ב) ואחרים, הכריעו בהם לקולא. כפי שכתבנו, מכך
 שהרמב"ם לא מזכיר את מקרי הביניים אלא רק מציין שהחזרה אסורה אם
 הניח על גבי קרקע עולה שהכריע במקרי הביניים לקולא. וכתב השו"ע:

כירה שהיא גרופה וקטומה ונטל הקדירה מעליה אפילו בשבת מותר
 להחזירה כל זמן שהיא רותחת ולא הניחה על גבי קרקע. (רינג, ב)

דהיינו, כשיטת הרמב"ם. אולם, הרמ"א על אתר מוסיף שני תנאים: עודה בידו
 ודעתו להחזיר. ונראה מדבריו שפסק לחומרא כשיטת הרא"ש. גם ביחס למקרי
 הביניים הכריע הרמ"א לחומרא ולכן דרש "עודן בידו" ולא על גבי ספסל או
 מטה¹².

המשנה ברורה הכריע שאף שלכתחילה יש לחוש לדעת הרמ"א, כדיעבד יש
 להקל ולהתיר החזרה אף אם התקיים רק אחד מהתנאים, דהיינו שדעתו להחזיר
 אפילו הניחו על ספסל¹³ או שעודן בידו גם אם אין דעתו להחזיר, ובלבד
 שיחוש לשיטת הרמב"ם והשו"ע ולא יניח על גבי קרקע.

בגחלים, ואילו ראשונים אחרים פירשו שהחשש הוא משום שהמיחם החדש לא היה על האש ולכן יתכן
 שהדבר מחזי כמבשל.

12 כן היא ההבנה הפשוטה ברמ"א. אמנם, יתכן שכוונתו להכריע כירושלמי שהניחו על ספסל מותר במידה
 ולא העביר ידו ממנו, ע"ש.

13 ועיין בחזון אי"ש (לו, יב) שהקל במקרה שהניח על גבי ספסל אפילו כשאין דעתו להחזיר.

תוכה ועל גבה

ובית הלל אומרים אף מחזירין. ואמר רבי חלבו אמר רב חמא בר גוריא
 אמר רב: לא שנו אלא על גבה, אבל תוכה אסור. (לז ע"א)
 עולה שגם כשכל התנאים מתקיימים התיירו חז"ל החזרה רק על גבי הכירה ולא
 לתוכה. הראשונים נחלקו בהסבר מגבלה זו, ונאמרו בזה שלושה פירושים:
 1. כתב הרמב"ן:

דמסתבר להו בגמרא בחזרה דחמיר תוכה משום דנפיש הבלא
 ונראה כמבשל בשבת ואף על פי שגרוף וקטום. (לז ע"א, ד"ה הא)
 דהיינו, החום הגדול שקיים בתוך הכירה יוצר מצב שנראה כמבשל ולכן
 הוא אסור¹⁴. וכיוצא בזה פירש הריטב"א:

דגבי חזרה בלא טעמא דחתויי איכא טעמא דמיחזי כמבשל, וכיון
 שכן יש לאסור בתוכה אף על גב דגרף וקטום, אבל גבי שהייה
 ליכא למיחש אלא לחתויי גחלים, וכיון שגרף או קטום ליתא
 להאי חששא. (לז ע"א, ד"ה ת"ש)

2. כתב המאירי:

כבר ביארנו במשנה שלא התיירו להחזיר אלא על גבה אבל לא
 בתוכה אף בקטומה, מפני שהוא מטמין להדיא ברמץ ונמצא
 מחתה. ואפילו בגרופה כבר פירשנו שאי אפשר לגרופה בלא
 גחלים. (לז ע"א, ד"ה)

דהיינו, שבתוך הכירה יש מגע ישיר של הקדירה עם הגחלים ולכן קיים
 חשש שיבוא לחתות תוך כדי הנחת הקדירה¹⁵. אמנם, המאירי מקשה על
 שיטתו:

ולמה נאסרה בחזרה בתוכה, והרי החיתוי דבר שאינו מתכוין עד
 שפירשו שפסיק רישיה הוא... ואם כן למה אסרו?

14 כיוצא בזה מפרש הרמב"ן את דברי הירושלמי (ג, א), ע"ש.

15 נזכיר כי מגע ישיר של הקדירה עם הגחלים נחשב לשיטות רבות כהטמנה גמורה האסורה בשבת, כפי שהרחבנו בפרק העוסק בהטמנה. המאירי סבור שאין זו הטמנה ולכן דן בכך רק מצד חשש החיתוי הקיים במגע עם הגחלים.

המאירי מתרץ בשם חכמי הדורות "שמא בהנחתו יתכוין לחיתוי", וכן כתב בפירוש בספר ההשלמה (לז"ע"א). אם כן, לשיטה זו האיסור בתוכה הוא מפני המגע עם הגחלים מצד חשש חיתוי שכרוך באיסור מבעיר.

3. כתב המאירי הנ"ל:

שהרי מכל מקום מטלטל הוא הגחלים בהנחתו מה שאין כן בסילוקו כמו שכתבנו, ואין זה טלטול מן הצד שמגע על ידי דבר אחר מגע הוא, שהרי אף דרכו בחול כן.

דהיינו, הכנסת הקדירה לתוך הכירה אסורה בשל העובדה שהיא תיגע בגחלים שהם מוקצה ותטלטל אותם. לשיטה זו אין בעיה מצד חשש חיתוי כיוון שמדובר בדבר שאינו מתכוון.

הצד השווה בשני הפירושים האחרונים הוא שהאיסור להחזיר לתוך הכירה הוא דווקא כשהיא נוגעת בגחלים, לעומת הפירוש הראשון לפיו ההחזרה לתוך הכירה אסורה אף בלא מגע עם הגחלים¹⁶.

הבית יוסף מתלבט האם להלכה איסור ההחזרה לתוך הכירה הוא דווקא כשהקדירה נוגעת בגחלים, וז"ל:

ופשטא דלישנא משמע דכששולי הקדרה מונחים על דפנות הכירה וממלאים את חללה מיקרי 'על גבה' וכשהקדרה כולה בתוך חלל הכירה ויושבת על קרקעית הכירה מיקרי 'לתוכה', וכך הם דברי רש"י בריש פירקין. אבל מדברי רבינו שכתב 'ודוקא על גבה, כגון על שפתה או על כיסוי שעל חללה' נראה שאינו מפרש כן, אלא 'על גבה' היינו ששולי הקדרה עומדין על דופן הכירה לא על חללה או ששם כיסוי על פי הכירה והושיב הקדרה על אותו כיסוי, אבל כל ששולי הקדרה ממלאים את חלל הכירה מיקרי 'לתוכה'. (רנ"ג)

בשו"ע (רנ"ג, ב) סתם דבריו וכתב שאסור להחזיר קדירה לתוכה של כירה, ופירש המשנה ברורה על אתר:

אפילו אם תלה הקדירה לתוך אויר הכירה וקצת דפנותיה בולטין מלמעלה כדרך הקדירה שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה גם כן בכלל

16 לעומת שיטות הראשונים שסקרנו עד עתה, מדברי רש"י על אתר עולה שאיסור הכנסת הקדירה לתוך הכירה כלל לא מתייחס לגזירת החזרה אלא לגזירת שהייה, לפחות למ"ד 'להחזיר תנן' שרש"י הכריע כשיטתו. אמנם, עיין ברמב"ן שהקשה על שיטת רש"י ולהלכה ברור שהגבלה מתייחסת לגזירת החזרה.

'על גבה' הוי, ולא מקרי תוכה אלא כשיושבת הקדירה על קרקעית הכירה. (רנג, ס"ק נז)

משמע ש'לתוכה' הוא דווקא כשהקדירה נוגעת בגחלים.

אולם, כתב בשלטי הגיבורים בשם הריא"ז:

ונראה בעיני שלא אסרו להחזיר בתוכה אלא בכירה שיש לה תוך וחלל כעין התנור, אבל הכירות שלנו שהן פשוטות ואין להם תוך וחלל הרי תוכה ועל גבה אחד ומותר להחזיר בה.

ברור מדבריו שאיסור ההחזרה לתוך הכירה אינו קשור לחיתוי גחלים או טלטולם אלא לחום הרב המצוי בתוך הכירה הגורם לכך שנראה כמבשל. הריא"ז מחדש שחז"ל לא ביקשו לאסור לגמרי ההחזרה לתוכה של כירה אלא רק לגרום לכך שאם עושים זאת הדבר יתבצע בשינוי במידת האפשר. לכן, כשאין אפשרות לשנות יש להתיר את ההחזרה אף לתוך הכירה. בעקבות דבריו כתב ערוך השלחן:

ותנורים שלנו... ליכא על גבן ותמיד מעמידין בתוכן ליכא חילוק בזה ותוכה הוה כעל גבה¹⁷. (רנג, יז)

ניתן לראות שהריא"ז התיר החזרה באופן גורף בכירות שלנו שיש להן רק גב ולא תוך ואילו ערוך השולחן התיר זאת בכירות שלנו שיש להן רק תוך ולא גב. להלכה, באחרונים החמירו ואסרו להחזיר לתוך תנורי אפיה שלנו אף על פי שאין להם גב. לכן נראה שלכתחילה יש להימנע מלהחזיר לתוך תנורים שלנו, אך אין למחות ביד המקילים שיש להם על מי לסמוך, ובפרט שהרמב"ם לא הזכיר דין זה בפירושו¹⁸.

מחזירין אפילו בשבת

אמר רב ששת: לדברי האומר מחזירין – מחזירין אפילו בשבת. (לז ע"א)

נחלקו ראשונים בפירוש דברי רב ששת.

רש"י פירש שלדברי רב ששת מותר להחזיר קדירה גם אם נטל אותה ביום השבת ולא רק כשנטל אותה בליל שבת. היה ניתן לחשוב שרק החזרה בליל

17 וע"ש שאכן כך הסביר את דברי השלטי גיבורים.

18 ואף כי נראים דברי הבית יוסף שכתב שהרמב"ם סמך על שיטתו שלעולם אין מחזירין אלא על גבי כירה גרופה, מכל מקום עיין בדברי ערוך השלחן רנג, טז, ואכמ"ל.

שבת לצורך סעודת היום נחשבת כהמשך השהייה הראשונה, אך לאחר סעודת היום אין עוד סעודות ולכן החזרת קדירה במהלך היום נחשבת כשהייה חדשה – קמ"ל רב ששת שגם החזרה במהלך השבת עצמה מותרת, משום שלפעמים אדם זקוק להחזיר אף ביום השבת ואף היא פעולת המשך תחשב.

התוס' והרא"ש פירשו שמדברי רב ששת למדנו שעיקר פעולת ההחזרה מבעוד יום היא¹⁹, ורב ששת חידש שמותר להחזיר גם בשבת. גישה זו מחדשת למעשה חומרא, שגם מי שבא להחזיר מבעוד יום צריך להקפיד על דיני החזרה ותנאיה. ר"ת בספר הישר (רלה) דייק כן מלשון המשנה "לא יתן עד שיגרוף", דהיינו שאסור להחזיר עד שיגרוף ואם כן צריך לומר שהפעולה נעשית בזמן היתר גריפה²⁰.

על אף שר"ת והרא"ש מסבירים את הגמרא בצורה דומה, מתוך עיון בדבריהם ניתן להבחין שקיים הבדל בין שתי השיטות.

כתב ר"ת:

והא דאמרינן בכירה 'לא יחזיר עד שיגרוף' אפילו מבעוד יום קאמר כי כיון שהוא נותן עליה או בתוכה מגלה בדעתו שצריכה חימום, לכך יש לחוש שמא יחתה ולכך צריך לעשות הכרה בגרופה וקטומה. (ספר הישר רלה)

דהיינו, גזירת החזרה שייכת אף מבעוד יום כיוון שחז"ל חששו שאדם שיחזיר קדירה לכירה מערב שבת יבוא לחתות בגחלים בין השמשות על מנת לחמם אותה. לפי טעם זה מסתבר שגזירת ההחזרה שייכת דווקא בקדירה שלא תספיק לרתוח עד כניסת השבת, וכפי שכתב ר"ת עצמו ביחס להיתר קדירה חייתא:

לפי שאי אפשר לה להיאכל בלילה על ידי חיתוייה של בין השמשות. (שם, רלה)

ותואמים הדברים את הכתוב בתוס', וז"ל:

ואם תאמר מה שיעור הוא נותן לאסור בערב שבת, דהיכא דסלקו בהשכמה פשיטא דשרי להחזיר? ואומר ר"י דמשעה שלא יוכלו להרתוחו מבעוד יום אסור להחזיר²¹. (לו ע"ב, ד"ה ובית הלל)

19 הר"ן על הר"ף (טו ע"ב באילפס) הסכים עם הבנה זו, אך טען שהיינו דווקא לבית שמאי הדורשים שכל מלאכה הנעשית בשבת תהא נעשית לפחות מקצתה מבעוד יום, וכיוון שהקדירה אינה מספיקה לרתוח עד כניסת השבת הם אוסרים. לבית הלל, שאין להם שביחת כלים, מותר לעשות כל פעולה עם השמש אף על פי שכולה נעשית בשבת. לתוס', כאמור, האיסור הוא גם לבית הלל.

20 אמנם יש מפרשים שפירוש הביטוי במשנה הוא שאינו יכול להחזיר בשבת אלא אם כן גרף את הקדירה מבעוד יום. עיין תוס' לו ע"ב, ד"ה וב"ה, ובגליין הש"ס לרעק"א שם.

21 אמנם, בתוס' אין אזכור לחשש חיתוי ולכן יתכן לפרש שלדעתו החשש בהחזרה הוא מצד מחזי כמבשל. כיוון שכל קדירה המונחת על האש מתחילה להתבשל בפועל רק לאחר רתיחת המים שבקדירה, אם אדם מניח קדירה על האש מבעוד יום אך היא תרתח רק בתוך השבת הוא נראה כמבשל ולכן אסרו זאת חז"ל

לעומתם, כתב הרא"ש טעם שונה לאיסור ההחזרה מבעוד יום:

ונראה לי הא דאסור מבעוד יום להחזיר לבית שמאי אף בגרופה וקטומה היינו מבעוד יום דומיא דמשחשיכה, דכמו משחשיכה דהיינו אחר שנתבשלה נתנה בכירה להשהותה שם כן נמי מבעוד יום דאסור להחזיר, היינו אחר שנגמר בישולה ומניחה עומדת על הכירה עד לערב להחזיק חומה, ואם נטלה אז מן הכירה אסור להחזירה אטו שבת. וכולה חדא גזירה היא, דכיוון דאינה מתבשלת עוד על הכירה הוי כתחלת שהייה, ואי שרינן להחזיר מבעוד יום אתי נמי להחזיר משחשיכה. אבל כל זמן שלא נתבשלה כל צרכה נוטל ומחזיר כל היום. (ג, ב.)

לדבריו החשש מבעוד יום נובע מן הדמיון שבתפקוד הקדירה על האש באותה שעה לשהות שלה בשבת, ויש לחוש לטעות. לפיכך גזרו מבעוד יום מגזירה אטו החזרה בשבת, דהיינו שאם נתיר החזרה מבעוד יום יטעו אנשים ויתירו החזרה כזו אף בשבת.

נפ"מ בין שיטת הרא"ש לשיטת ר"ת תהיה לכאורה בשאלה האם גריפה בלבד מתירה החזרה מבעוד יום: אם עיקר החשש הוא שמא יבוא אדם לחתות בגחלים יתכן שיש להסתפק בגריפה בלבד, אך אם מדובר בגזירה אטו החזרה בשבת מסתבר שיש להקפיד בהחזרה מבעוד יום על כל כללי החזרה התקפים בשבת עצמה.

בכל אופן, ראינו כי לשיטת הרא"ש יש להקפיד על כללי החזרה אף מבעוד יום, וכן חזר על דבריו במפורש בסוגיה ביחס לכללי החזרה:

אבל זה קשה קצת על מנהגם שגורפין ומסלקין את הקדירה ואין מדקדקים היכן מניחין אותה, ולחד לישנא דרב חזקיה משמיה דאביי דייקנן מינה לעיל פרק 'כירה' דאם הניח על גבי קרקע אף על פי שדעתו להחזיר אסור, ואפילו בערב שבת נמי אסור להחזיר כדפרישית לעיל. ושם כאידך לישנא סבירא להו, דשרי הניח על גבי קרקע אם דעתו להחזיר. (ד, ב.)

ללא הקפדה על תנאי החזרה. לפי הסבר זה מובן מדוע הרחיבו התוס' את הגזירה גם לקדירה רותחת שמניח אותה על האש באופן שאם היתה צוננת לא היתה מספיקה לרתוח עד השבת, ע"ש. הסבר זה קרוב להסברו של הר"ן בשיטת בית שמאי, ואנחנו כתבנו הדברים בשיטת בית הלל. לדעה זו בית הלל אוסרים כאן מסיבה שונה מזו של בית שמאי, מטעם 'מחזי כמבשל' ולא מדין שביחת כלים.

אולם, מדבריו בפרק 'כירה' עולה לכאורה כיוון הפוך, וז"ל:

'אמר ר' חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לא שנו אלא על גבה, אבל לתוכה אסור להחזיר. אמר רב זריקא אמר ר' אמי אמר ר' תדאי: לא שנו אלא עודן בידו, אבל הניחן על גבי קרקע אסור. אמר חזקיה משמיה דאביי: הא דאמר 'עודן בידו מותר' לא אמרן אלא שדעתו להחזיר, אבל אין דעתו להחזיר אסור'. וארב ששת דאמר מחזירין אף בשבת קאי, אבל מבעוד יום מחזירין בכל עניין.

לפי דבריו כאן הדיון בעניין 'הניחה על גבי קרקע' ו'דעתו להחזיר' מתייחס רק להחזרה בשבת עצמה אך מבעוד יום מחזירין בכל עניין?

הקורבן נתנאל על אתר דחק לפרש שמה שהתיר הרא"ש החזרה בכל עניין הוא דווקא כשהקדירה תספיק לרתוח מבעוד יום, אך הדברים קשים בלשונו של הרא"ש. הגר"א תירץ שהרא"ש אכן מתיר להחזיר מבעוד יום רק לכירה גרופה, אך דבריו בפרק ד' הם אליבא דתוס' וליה לא סבירא ליה. ויש לציין שמלבד הדוחק הברור הקיים בהסבר זה נמצא שהרא"ש מתיר החזרה גם בכירה גרופה בלבד, בניגוד לסברה הפשוטה שכתבנו לעיל.

ויתכן שהרא"ש סבור שלמרות שגזירת החזרה נתקנה מפני החשש 'אטו שבת' אין להשוות בין דיני החזרה בשבת לדיני החזרה מבעוד יום, ומבעוד יום כירה גרופה מספיקה על מנת להתיר החזרה. יתכן שהטעם להתיר החזרה מבעוד יום גם אם הכירה רק גרופה הוא מפני שכירה שאינה גרופה יכולה להוביל לאיסור בישול מהתורה ואילו אי הקפדה על שאר התנאים לא תוביל לאיסור תורה, וממילא אין לחוש להם מבעוד יום.

אף בדברי התוס' יש קושי, וז"ל:

ומה שנהגו להסיר הקדרה מעל הכירה ומניחין על הקרקע עד שיגרפו הכירה שמא סבירא לן כהך לישנא דריש כירה (לעיל דף לח:): דשרי חזקיה משמיה דאביי הניחו על גבי קרקע אם דעתו להחזיר. (מת ע"א, ד"ה דזיתים)

ברור מדבריהם שעקרונית יש להקפיד על כל דיני החזרה גם ביום שישי בזמן האסור, ואף זה מנוגד לכאורה לסברה הפשוטה שכתבנו למעלה בדעתם. ושמא יש לומר שהם סוברים כהסברנו לעיל שאף הצורך בגריפה הוא מפני מחזי כמבשל ולכן דורשים את כל התנאים, אבל לר"ת מסתבר מאוד שלא ידרוש מבעוד יום אלא גריפה בלבד.

להלכה, השו"ע (רנג, ב) דחה את דעת התוס' ופסק שאין איסור החזרה מבעוד יום. והעיר הרמ"א:

יש אומרים דכל שהוא סמוך לחשיכה או סמוך ל'ברכו' שהוא קבלת שבת לדידן, אם הוא סמוך כל כך שאם נצטנן הקדירה אי אפשר להרתחה מבעוד יום דינו כמו בשבת עצמו. ויש מקילין בזה. והמנהג להקל, אך טוב להחמיר במקום שאין צורך כל כך.

המשנה ברורה על אתר הכריע כדעת הגר"א, שאף המחמירים מסתפקים בתנאי של כירה גרופה בלבד.

נטילה מבעוד יום והחזרה משחשיכה

גרסינן בירושלמי:

נטלו מבעוד יום – מחזירו מבעוד יום; נטלו משחשיכה – מחזירו משחשיכה; נטלו מבעוד יום וקדש עליו היום – רבי סימון דתרי בשם רבי הושעיה: הניחו בארץ אסור לטלטלו. (ג, א)

וכתב על כך הרמב"ן:

וזה מוכיח שפירוש 'אפילו בשבת כן' שאפילו סילק מערב שבת וקידש עליו היום מותר להחזיר, שנמצאת החזרה בלבד בשבת, דמתניתין 'נוטלין ומחזירין בשבת' קתני. ולפיכך אסרו הניחו על גבי קרקע משום דדמיא למתחיל להניח ולבשל מאחר שסילקו מערב שבת. ונראה לפי הירושלמי הוזה שאם סילק בשבת מותר להחזיר ואפילו הניח ע"ג קרקע. (לח ע"ב, ד"ה מחזירין)

וכן כתב הר"ן על הרי"ף (יו ע"ב באילפס, ד"ה ומיהו) בביאור הירושלמי. ועולה מדבריהם שמה שהוזכר בירושלמי שלא יניח את הקדירה על הארץ מתייחס רק למקרה בו נטל את הקדירה בערב שבת והחזיר אותה משחשיכה, אבל אם נטל את הקדירה בשבת יכול להחזיר אותה בשבת אפילו הניח אותה על הארץ. טעם הדבר הוא מפני שכאשר גם הנטילה וגם החזרה היו בשבת אין זו שהייה חדשה בשבת אלא המשך של השהייה הקודמת, אבל אם הנטילה היתה מבעוד יום אזי החזרה היא לשהייה חדשה בשבת, וצריך שלא יניחנו מידו כדי ליצור רצף בין השהייה של ערב שבת לשהייה של שבת.

הבית יוסף מביא שיטה זו אך דוחה אותה, וז"ל:

ודבר פשוט הוא שאין כן דעת התוספות והרא"ש וסייעתם, שהרי הם אוסרים להחזיר אפילו מבעוד יום סמוך לחשיכה וכל שכן להחזיר בשסילק משחשיכה. וגם הרמב"ם כתב בהדיא הפך הירושלמי הזה,

שהרי כתב 'כל שמותר להשהותו על גבי האש, כשנוטלין אותו בשבת אסור להחזירו למקומו וכו' והוא שלא הניח הקדרה על גבי הקרקע'. (רנ"ג)

בהתאם לשיטתו, בשו"ע (רנ"ג, ב) התעלם לגמרי מדעה זו. אולם העיר הרמ"א:

ויש אומרים דכל זה אינו אסור רק כשנטלו מן הכירה מבעוד יום ולא החזירו עד שחשכה, אבל אם לקחו משם משחשכה אפילו הניחו על גבי קרקע מותר. וכן נוהגים להקל בתנורים שלנו שיש להם דין כירה, וסומכין עצמם על דברי המקילין. וטוב להחמיר.

מדברי הרמ"א עולה שניתן להקל אם הנטילה וההחזרה היו משחשיכה ואין להקפיד על אף אחד מכללי ההחזרה. לכן, המקלים יכולים להחזיר אף לתוך התנור, וז"ל:

ויש מתירין לתן לתוך תנור שאפו בו מבעוד יום, דמאחר שלא הטמינו בו רק אפו בו מבעוד יום לא נשאר בו רק הבל מעט ואין לחוש לבישול. (רנ"ג, ה)

אמנם, המשנה ברורה הסתייג מדברי הרמ"א ביחס להחזרה לתוך התנור:

דאף שבתוך התנור והכירה קיימא לן דאפילו גרופ וקטום אסור להחזיר דאינו מותר רק על גבה, הכא אחר שלא הטמינו בו חמין לשבת רק אפו בו מבעוד יום אין בו למחר רק חום מועט ואין נראה כמבשל על ידי זה. ומשמע דאם היה טמון בו חמין מבערב דנפיש הבליה דתנור היה אסור ליתן בו בבקר התבשיל שנתבשל כדי להתחמם. (ס"ק ז)

והוסיף שם:

אבל בדרכי משה וכן מהרמ"א לעיל בס"ב בהג"ה מוכח דנוהגים להקל להחזיר לתוך התנור בכל גווני, אלא שמסיים שם דטוב להחמיר.

שיטה שלישית מצינו בדברי הבית יוסף, שכתב שהקולא היא רק לגבי התנאים של 'דעתו להחזיר' ו'עודן בידו' אך עדיין יש צורך שהכירה תהיה גרופה וקטומה וכן שהחזרה תהיה 'על גבה' ולא 'לתוכה', וז"ל:

ולעניין מה שנוהגין בקצת מקומות להחזיר תבשיל לתוך התנור בשבת, מהירושלמי שכתב הר"ן משמע דעד כאן לא אסר תלמודא אלא כשנטלו מבעוד יום ובא להחזירו משחשיכה, אבל כל שנטלו בשבת מותר להחזיר אפילו הניחו על גבי קרקע. ואף על גב דהיינו דווקא להחזיר לכירה גרופה וקטומה וכדתנן בהדיא, אבל לכירה שאינה לא גרופה ולא קטומה... ליכא מאן דפליג דאסור, דמתניתין היא... דעד כאן לא שרי

בגמרא להחזיר אלא על גבי כירה אבל לא בתוכה... ועוד שהירושלמי הזה לא קיימא לן כוותיה לדעת הפוסקים כמו שכתבתי לעיל.

שיטה רביעית בעניין זה מקלה אף בתנאי של כירה גרופה וקטומה, וז"ל התשב"ץ:

אבל לפי הירושלמי... ולפי זה אם נטלו משחשיכה בכל עניין מותר להחזיר, ויש מקילין על פי הירושלמי אפילו כשאינה גרופה וקטומה. (שו"ת ח"ב, קל)

ומקצת פוסקים לימדו זכות על המנהג במקומות מסוימים שנהגו היתר בזה. אמנם, העיקר להלכה הוא שלבני ספרד ראוי להקפיד על כללי החזרה גם אם הנטילה היתה בשבת, וגם לבני אשכנז יש להחזיר במצב כזה רק 'על גבה' וכן רק לכירה גרופה וקטומה.

עוד יש לומר, כי בניגוד להבנת הראשונים דלעיל יתכן שכוונת הירושלמי היא שכל תנאי ההחזרה מועילים דווקא אם נטל את הקדירה בשבת, אך אם נטל אותה מבעוד יום אין היתר החזרה כלל לפי שהדבר נחשב כשהייה חדשה. וכן כתב ר"ת (ספר הישר רלז) והתוס' רי"ד, וז"ל:

אבל מיהו אף על פי שאנו מתירים החזרה בשבת דוקא כשנטלה בשבת והיתה מושמת מבעוד יום, ואנטילה דשבת קיימא חזרה. אבל אם לא שם אותה מבעוד יום ורוצה לשומה בין השמשות לא תיקרא זו חזרה אלא תחלת מעשה ובודאי שזה הוא אסור, שעד כאן לא הותרה אלא שהייה אבל תחלת השמה בשבת לא הותרה. (לח ע"א, ד"ה בה"א)

לשיטתם, נראה שכך יש לפרש דברי הירושלמי:

"נטלו מבעוד יום מחזירו מבעוד יום.

נטלו משחשיכה מחזירו משחשיכה.

נטלו מבעוד יום וקדש עליו היום?!"

שאלת הירושלמי נותרת ללא מענה, כמקובל בירושלמי במקומות רבים. פירוש זה מתחזק לאור סוגיה זוהי בירושלמי בעניין הטמנה, שם ברור שאין מענה למקרה בו נטל ההטמנה מבעוד יום וקדש עליו היום ובעקבות כך הסכימו הפוסקים לאסור את ההטמנה. הפיסקה הבאה בירושלמי שדנה בהניחו לארץ, חוזרת לפרש את אופני ההיתר של "נטלו משחשיכה מחזירו משחשיכה" ומגבילה אותו. כן נראה לענ"ד לפרש את הירושלמי.

עם זאת, כפי שאמרנו לעיל הנוהגים כרמ"א וסומכים על פירושי חכמי ספרד (הרמב"ן והר"ן) בירושלמי יכולים להתמיד במנהגם, וגדול המנהג.